

8.3. Fried Imre és családja

Az 1887. június 28-án¹ született Fried Imre más természetű ember volt. Ha szóba került a neve, rögtön a „méltó” vagy a „méltóságos” volt rá a válasz. Általában az emberek rátartinak tartották őt, mert nem volt olyan közvetlen, természetesen egyszerű, mint bátyja, Pál. „*Szinte senkit sem tegezett a gyárban.*”² Emiatt a távolságtartó magatartása miatt tartottak tőle az emberek. Bár mindenki tudta, hogy a krómcserezésű bőrgyártás az ő műve, mégis Pál urat tartották a szaktekintélynek.

1911. május 28-án vette el feleségül Gottlieb Sándor, helybéli vegyeskereskedő leányát, Gottlieb Margitot, aki 1892. június 17-én látta meg a napvilágot.³

A fiatal pár⁴

Fried Imréné Gottlieb Margit fiatal hölgyként és a téli sport kedvelőjeként⁵

Első lakásuk a Kossuth teret lezáró keresztbe épített ház volt, amit később tisztviselő lakásnak használtak. A visszaemlékező szerint valamelyik neves (kerek) házassági évfordulójukra (talán a 15.-re) készült el a Malom úti Villa 1. Az épületet Vágó Pál tervezte, átadásának az 1926-os évszám tűnik valószínűnek.

¹ TMÖL- Görbő-Pincehely Izraelita születési anyakönyv 1887/39.

² Szántó Andor szíves közlése 1999. október 1-én

³ Simontornyai házassági anyakönyv 1911/15.

⁴ Fénykép, amit 1945. szeptemberében a sárból szedtek össze

⁵ Fényképek Győri Gottlieb Endrétől

Fried Imre⁶

Fried Imréné Gottlieb Margit⁷ és fiuk,

Fried István⁸

A Villa 1. dél-keletről⁹ és észak-keletről¹⁰

⁶ Fénykép Boros Jánosnéól

⁷ Fénykép Györi Gottlieb Endrétől

⁸ Fénykép Boros Jánosnéól

⁹ Fénykép Boros Jánosnéól

¹⁰ Képeslap Mosonyi Jenőné Bodrogi Annától

A Villa 1. dél-nyugatról¹¹

Fried Imre is mindennap hazament ebédelni. „*Pajor István hintóval vitte őt haza a Malom utca 33-ba.*”¹² Kedvelt szórakozása a lovaglás és a vadászat volt. „*Gyönyörű fekete háttaslovát a börgyár mögötti karámban tartotta.*”¹³ Vadászfegyvereit a toronszoba melletti beépített szekrényben, zöld filccel borított polcokon őrizte.¹⁴ Nagyon nagy vagyonnal rendelkezettek, mert nekik volt a faluban először autójuk. Fried Imre Cadillac-vel járt, fiának, Istvánnak BMW-je volt. Két sofőrt tartottak. Az egyik Kocsmár Illés volt, akit a II. világháború alatt kocsival együtt besoroztak és ki kellett mennie az orosz frontra. A másik Gergely Sándor volt, aki Budapesten a Tigris utcai lakásukban élt.

Fried Imre gyakran járt külföldre, minden bizonnyal üzleti utakra, de a visszaemlékező szerint nem éltek túlzottan nagy társadalmi életet. Összejártak néha a vezető tisztviselőkkel, jó barátságban voltak a főjegyző Hecskó (Torontáli) Tamással és a takarékpénztáros Berger Pállal, de egyébként „*elvoltak magukban*”.¹⁵ Egy neves vendégük volt, Tőkés Anna színésznő, aki náluk töltötte nyári szabadságának egy részét.

Gottlieb Margit rendkívül pedáns, mondhatni „tisztaságmániás” volt. Meg is látszott környezetén, hogy nem tűrte a rendtlenséget. A villa és környéke is rendkívül szép volt, ami Dene Sándor kertész gondos, lelkiismeretes munkáján kívül Margit asszony rendszeretetének volt köszönhető. Igaz, megemlékeztek róla, hogy képes volt az utat locsoltatni ill. a fű közül akár kisollóval is kivágni az életképes, elszemtelenedett gazt, de azt is mesélték róla, hogy minden munkához értett, s bármikor beállt a konyhába dolgozni, ha kellett. Nagyon jól elvezényelte a háztartást, és családtagjai számára megteremtette a kényelmes, szép otthont. Amíg nem volt unokája, nagyon ragaszkodott a házmester Lászlai Tamás kisleányához, Lászlai

¹¹ Fénykép Boros Jánosnétól

¹² Boros Jánosné visszaemlékezése 2000. nyarán

¹³ Szántó András szíves közlése 1999. október 1-én

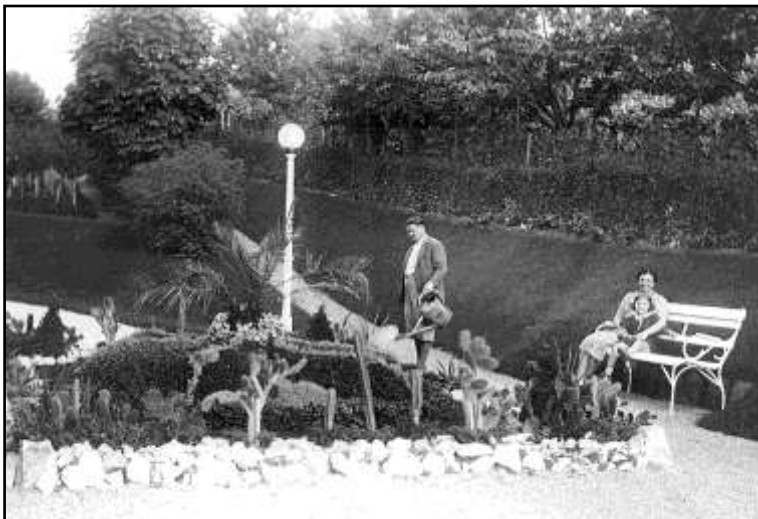
¹⁴ Boros Jánosné visszaemlékezése 2000. nyarán

¹⁵ Boros Jánosné visszaemlékezése 2000. nyarán

Juliskához, akit csak Mókuskának nevezett. A képeken jól látszik, hogy úgy kényeztette, úgy foglalkozott vele, mintha a kis unokája lett volna. Szeretettel is emlékezik meg róla a hajdani kislány, akinek sommás véleménye szerint „ *nagyon jó emberek voltak*”.¹⁶

A Villa 1. áptolt parkja¹⁷

A kertész, Dene Sándor¹⁸
Kertápolás közben¹⁹

¹⁶ Boros Jánosné visszaemlékezése 2000. nyarán

¹⁷ Fénykép Boros Jánosnétól

¹⁸ Fénykép Boros Jánosnétól

¹⁹ Fénykép Boros Jánosnétól

Fried Imréné Gottlieb Margit
és Lászai Juliska 1938. május
5-én²⁰

Ugyanott 2000. nyarán a hajdani kisleány

A Villa 1. gyönyörű volt. Az alagsorban kapott helyet a házmesteri lakás, az inas, a szobalány és a szakácsnő szobája, a mosókonyha, a kazánház, a naftalinozó szoba és az almatároló, amit a háború alatt légópinceként használtak. Az első szinten a főbejáraton át egy nagy előszobába lehetett bejutni, ahonnan a hal (más úriszobának nevezte) nyílt. Ez hatalmas helyiség volt márvány kandallóval.

A márvány kandalló, mely 2000 nyarán még a helyén állt, de a tulajdonos váltásokat már nem élte túl.

A márványkandalló ajtaja

²⁰ Fénykép Boros Jánosétól

A beépített könyves szekrény

A fából készült koloniál jellegű ajtó, a hall bejárata²¹

A visszaemlékező szerint rengeteg festmény, szobor díszítette a szobát. Egy Csók István festményre egészen pontosan emlékezett a hajdani kisleány, Boros Jánosné Lászlai Julianna, s arra is, hogy a téli kertre nyíló üvegajtó mellett, a sarokban Toldi farkasokkal küzdő szobra állt. Ugyancsak tőle hallottam, hogy a Nemzeti Múzeumba került egy 50x70 cm-es portré, ami szintén az úriszoba díszjele volt. Az úriszobából léphettek keleti irányban a télikertbe, majd a félköríves nagy teraszra. Déli irányban egy nagy ebédlő kapott helyet közvetlenül a nyugati oldalon lévő konyha és kamra mellett. Ez később, a megházasodott István hazaköltözése után a fiatalok nappali szobájaként működött. A második szinten volt Fried Imre és felesége hálószobája keleti ill. déli erkéllyel. Ez utóbbit ugyancsak István hazaköltözése után építették be. Imrének búzakék bársony huzatú bútora, feleségének világoszöld bútorral berendezett szobája volt. A déli irányú erkélyes szobát gyermekszobává alakították át, míg a nyugati oldalon fiuk, István és felesége, Éva lakott. A második szintre nagyon művészi lépcső vezetett fel a halból. A lépcsőfordulónál az ólombetétes ablakok előtt intarziás állványokon alabástrom szobrok álltak. A harmadik szinten, a toronyszobában zongora és a fegyverek szekrénye volt. Innen gyönyörű kilátás nyílt a falura. A visszaemlékező szerint innen látták és hallották, amint 1942. március 18-án, a nagy árvíz alatt a Várkert házai összeroppantak. A toronyszobától keletre a padlástérben víztartály, nyugatra pedig az ún. kofferszoba kapott helyet. Északról nyílt egy olyan lépcsőház, amin keresztül minden emeletre fel lehetett jutni úgy, hogy senkit sem kellett zavarni. Az épület nagyon jól megtervezett és kivitelezett volt, mert még „romjaiban” is árulkodott hajdani fényéről.

Az épület kívülről világos homokszínű volt, s vörös terméskövek ún. ciklopkövek²² díszítették a falát. Jelenlegi tulajdonosa átalakította hotellé. Az épület visszakarta eredeti színét.

²¹ A szerző polaroid fotói 2000 nyarán

²² Boros Jánosné tájékoztatása alapján

Fried Imre nemcsak saját házával, hanem a község létesítményeivel is törődött. 1934-ben a templom tatarozásához anyagszállítás formájában nagyobb összegű támogatást (732 P.-) biztosított, ami a tatarozás összköltségének 15 %-át jelentette.

Fried Imrénének és Gottlieb Margitnak egyetlen gyermeke, István 1912. április 19-én született.²³ Elemi tanulmányait a helyi római katolikus iskolában végezte. Tanítója és keresztanyja Hecksóné (Torontáliné) Takáts Margit volt.²⁴ A visszaemlékező szerint négy éves korában keresztelték meg, az iratok szerint 1919. június 21-én, s ekkor keresztelkedett át katolikus hitre Fried Imre és Gottlieb Margit is. Az okát nemigen lehet tudni, de talán a könnyebb boldogulás reménye vitte rá őket hitük elhagyására. Ez időben Fried Imre a katonai pályával is kacérkodhatott, mert fennmaradt róla, hogy „*Fried Imre e.é. önkéntes tizedes m. kir. kormányfőtanácsos, bőrgyáros, Simontornya. 1909-ben vonult be ezredünkhöz, mint e.é. önkéntes. A tartalékos tiszti iskola elvégzése után 1910. júniusában katonai szolgálatra alkalmatlannak minősítették.*”²⁵ Miután a könyv 1937-ben jelent meg, Fried Imréről, mint magyar királyi főtanácsosról beszél. Ezt a kitüntető címet 1931-ben kapta meg,²⁶ amiről az 1931. február 13-i római katolikus egyházközségi jegyzőkönyv az alábbiakat írta: „*...elnök előadja, hogy az egyh. Községi képviselő testület egyik tagját, Fried Imre urat az egész községünk életére nagymértékben kiható és anyagilag emelő gyár fejlesztése körüli érdemeiért a kormányzó úr kormányfőtanácsossá nevezte ki. Ez alkalmat felhasználva javasolja, hogy egyh. közs. tanács e kitüntetéshez fejezze ki szerencskívánatait. Egyházközségi tanács egyhangulag és örömmel hozzájárul és Fried Imre úr ömértóságát kitüntetése alkalmával melegen üdvözi.*”²⁷ Ugyancsak erről a kitüntető eseményről szól Hecksó (Torontáli) Tamás simontornyai főjegyző levele, melyet az alispán úrnak címzett. „*Fried Imre ur Ömértőségének a m.kir.kormányfőtanácsosi cím adományozásáról szóló okirat Simontornyán a községi képviselőtestület által folyó hó 16.án d.e. ½ 12 órakor tartandó díszközgyűlésen fog átadatni, melyen Dr. Pesthy Pál Önagyméltósága, a kerület képviselője is megjelenik. Ezen díszközgyűlésre Méltóságodat mély tisztelettel meghívjuk. 1931. március 3.*”²⁸ A forrás alapján az okiratot Fried Imre 1931. március 16-án vette át a község elöljáróitól és a terület országgyűlési képviselőjétől.

Előtte is kapott már Fried Imre elismerést. Egy simontornyai család örzi ennek tárgyi emlékét. A díszoklevelet barna talpbőrre készítették el, rajta egy színesre festett tímár is látható. Felirata: „*A Magyar Bőrkereskedők Országos Szövetsége egy június 22-én tartott közgyűlésén Nagyságos Fried Imre urat a magyar bőrkereskedelem érdekében kifejttet közhasznú működése elismeréséül egyhangú lelkesedéssel dísztagjául választotta. Budapest, 1930. Június hó 22-én.*”

Utána még nagyobb elismerésben részesült, mert megkapta Simontornya díszpolgári címét. Minderre 1937. december 19-én került sor a községháza tanácstermében megtartott díszközgyűlésen. Az eseményen mindenki ott volt, aki a megyében számított: dr. Pesthy Pál nyugalmazott igazságügyminiszter, országgyűlési képviselő, Dr. Vitéz Thuránszky László Tolnavármegye főispánja, Szongott Edvin Tolnavármegye alispánja, Gróf Apponyi Károly nagybirtokos, felsőházi tag, hogy csak a legtekintélyesebbeket említsem. De ott volt több minisztérium államtitkára, az orvosok, egyházak vezetői és természetesen a település képviselő-testülete. A díszközgyűlésen Hidasy Imre főszolgabíró elnökölt. A termet teljesen

²³ Simontornyai születési anyakönyv 1912/21.

²⁴ Ezt erősítette meg Sugár György is, aki 1997. júniusában hazatérve Brazíliából mesélt a múltról

²⁵ A volt cs. és kir. 69. „Hindenburg” Gyalogezred története (1910-18) és világháborús emlékalbuma 431. oldal Szerkesztette: Crettier Ferenc ny. áll. ezredes - Kiadta: Sárík Gyula és Géza Könyvnyomdai Műintézete, Cegléd, 1937.

²⁶ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1867-1944.- 1929. 04. 11-i jegyzőkönyv - Kormányfőtanácsosi címadományozás Fried Imre bőripari rt. igazgatója részére.

²⁷ Római katolikus irattár – Jegyzőkönyv az 1931. február 13-i rk. egyházközségi tanácsülésről

²⁸ TMÖL – Alispáni iratok – 4534/931

megtöltötték a vendégek. A díszközgyűlés jegyzőkönyve az alábbiakat örökítette meg: „...*Hidasy Imre főszolgabíró, mint a díszközgyűlés elnöke általános érdeklődéssel kísért nagy tetszéssel fogadott beszédében a díszpolgárság jelentőségéről, annak történeti eredetéről beszélt méltatva Fried Imre m. kir. kormányfőtanácsos és annak elhalt Fivére társadalmi, gazdasági és szociális érdemeit, melyek a község nagyarányú fejlődésére a legnagyobb kihatással voltak. ... Színg János községi bíró a község közönsége nevében üdvözlő keresetlen melegséggel Fried Imre ... börgyáros díszpolgárt, röviden vázolja a község fejlődése körüli tevékenységét s mindenki által elismert érdemeit, s a legőszintébb szerencsekívánatok kíséretében átnyújtja a díszpolgári oklevelet. Dr. Pesthy Pál nyugalmazott igazságügyminiszter, országgyűlési képviselő az egész környék közönsége nevében üdvözlő az Ünnepeket a legmelegebb őszinteséggel gratulál neki a díszpolgársághoz, kiemeli ...nemcsak a község és környék szempontjából, hanem az egész ország közgazdasága és iparának emelése, munkaalkalmak biztosítása által végzett sikeres és eredményes munkásságát. Isten áldását kéri további működésére ... a gyár vezetőségére és annak családjára. Fried Imre díszpolgár meghatott szavakkal mond köszönetet a község képv. testületének s a díszközgyűlésen előtte szólóknak ... Rámutat arra, hogy a börgyár fejlesztése körül néhai édesatyjának és az ugyancsak korán elhunyt fivérének, Fried Pálnak is hervadhatatlan érdemei vannak s kijelenti, hogy legjobb érzése szerint az őt ért megtisztelő kitüntetés mindhármuknak szól. Kifejti, hogy az eredményes munkát nagyrészen annak köszönheti, hogy a helyi hatóságok mindenkor a legmesszebbmenően támogatták a gyárat, továbbá a munkásság odaadásának, hűségének és szorgalmának...*”²⁹

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy természetesen volt egy nem problémamentes előkészítő szakasza is az eseménynek.

- D. Németh József képviselő-testületi tag 15 társával kezdeményezte a díszpolgári cím odaítélését
- A kaposvári Riport Újság 1937. október 9-i számában sértő tartalommal jelent meg egy cikk Fried Imre díszpolgárrá választása ügyével kapcsolatban, melynek alcíme: Elvakult parasztok (mármint a képviselő-testület) volt.
- A képviselő-testület fontolgatta, hogy perre viszi a dolgot, végül abban állapodtak meg, hogy méltóságon aluli egy szennylappal vitatkozni. Csak határozottan visszautasították annak tartalmát.

Ennek tükrében még inkább megtisztelő volt Fried Imre számára az a fajsúlyú közönség, amely megjelent a díszpolgári cím átadásának alkalmából.

Fried Imre köszönetként egy alapító levelet adott át a község részére: „*Alulírott Fried Imre simontornyai lakos, mint a Simontornyai Leventeegyesület elnöke, mélyen átérezve ezen intézmény nemzetnevelési szempontból való fontosságát, elnökségem 10 éves évfordulója alkalmából a Fonciere Általános Biztosító Intézetnél 15.000.- aranypengő életbiztosítást kötöttem, a 602018 számú biztosítási kötvényt megőrzésre a kedvezményezett Simontornya község eljáróságának adtam át azon célból, hogy a biztosítási összeget kézhezvétele után községi Levente otthon létesítésére használja fel...*”³⁰ A alapító levél aláírását Quitt Árpád és Rimai József hitelesítette. A képviselő-testület az ajánlatot elfogadta, az alapítvány „*Fried Imre leventeotthon alapítványa*” elnevezést kapta. Mindezek ellenére Fried Imre a holokauszt áldozatává vált. Fried Imre halálának körülményeiről a későbbiekben még szólok. Nem tudni, hogy halála után, 7-8 év múlva mire használta fel a község a biztosítási összeget.

²⁹ TMÖL – Simontornya község közgyűlési jegyzőkönyvei - 1937. december 19-i díszközgyűlés jegyzőkönyve

³⁰ TMÖL – Simontornya község közgyűlési jegyzőkönyvei 1938/16.

Fried Imre és fia, Fried István
1936 körül ³¹

A Tolna vármegye című kiadványban Fried Imréről és tevékenységéről az alábbiak jelentek meg:

„Fried Imre bőrgyári ügyvezető alelnök, Simontornya. Itt született 1887-ben. Reáliskolát végzett Pécsen, majd bőripari szakiskolát Freiburgban. A krómbőrgyártás megteremtője. 1912-ben kapcsolódott be a Fried-féle simontornyai bőrgyár vezetésébe. Bátyjával, Pállal karöltve hatalmasan kifejlesztette a vállalatot, amely ma 800-850 alkalmazottat foglalkoztat és világviszonylatban is számottevő gyár. Nekik köszönhető a gyári kultúrház és mozi létesítése. Az ipartestület 150 éves jubileuma alkalmával, 1931-ben Fried Imrét érdemei elismeréséül kormányfőtanácsossá nevezték ki. A gyárnak saját sporttelepe, csecsemő- és napközi otthona, orvosi rendelője, zenekara, számos munkás- és tisztviselőháza, tiszti étkezője stb. van. F. Imre 1938-ban Simontornya díszpolgára lett, a levante egyesület elnöke, amely célra 15000 pengő alapítványt tett. Tolnanémedinek is díszpolgára. Neje: Gottlieb Margit, fia: dr. F. István vegyészmérnök.”

A bőrgyárról ugyanekkor a következőket jegyezték le:

„Fried Bern és Fiai bőripari és kereskedelmi rt. A Fried bőrgyár immár 160 év előtt, Mária Terézia uralkodása alatt alakult. Alapítója a Morvaországból származott tímármester, Fried Salamon volt, akit gróf Styrum Károly telepített Simontornyára. Ő adta a műhelynek való helyiséget is. A vállalat szép csendben fejlődött, a XIX. század elején fiai Bernát és Sándor örökölték azt, de később Sándor Kölcseré ³² költözött. Bernát pedig a vállalat fejlődését szépen előmozdította. 1850-ben vette meg Bernát a gyár mostani telkeit és építette fel a gyár épületeit, Bernátot munkájában fiai, Móric és Vilmos segítették és 5-6 alkalmazottat is foglalkoztattak, akiknek Bernát nemcsak gazdájuk, de egyben apjuk is volt, úgy hogy közülük egyesek 40-50 évig szolgáltak mellette. A vevőkör gyarapodott és ez új építkezésekre vezetett, 1869-ben és 1875-ben is egy új épületszárnyat emeltek. Bernát halála után két fia vette át az üzem vezetését, de Móric nemsokára kilépett és Vilmos maga maradt a vállalat élén. 1886-ban stabil gőzgépet állított fel s nap-nap után újításokat vezetett be. – 1860-ban több újabb gépet szerzett be s ekkor már 40 csereskád és 11 ültetőkád állt. Később Vilmos fiai: Pál és Imre is beléptek a vállalatba. Vilmos fia Imre a chrombőrgyártás új alapjait vetette meg. A talp- és a chrombőrgyártás részére új helyiségeket építettek és új erőtelepet létesítettek. A vállalat 1920-ban magába olvasztotta a Singer Jenő budapesti céget és 1923-ban rt.-vé alakult át. Megvásárolták a Gerhardus-palotát székháznak és irodának. Singer Dezső igazgató vezetése alatt áll a keresk. rész irányítása. Ma már nyugati államokba és a tengerentúlra is szállítja a vállalat az áruit.”

³¹ A római katolikus egyház képanyagából

³² Helyesen Kalocsára